

УДК 1:37(092)

**ЛЮДИНА ТА ДИНАМІЧНА КОНЦЕПЦІЯ  
СВОБОДИ У ПРАГМАТИЗМІ ДЖОНА ДЬЮЇ****HUMAN BEING AND DYNAMIC CONCEPT  
OF FREEDOM AT THE JOHN DEWEY'S  
PRAGMATISM****Осіпцов А. В.,**

доктор педагогічних наук, професор,  
завідувач кафедри фізичного виховання, спорту  
та здоров'я людини, Маріупольський державний  
університет (Маріуполь, Україна), e-mail:  
a.osiptsov@mdu.in.ua, ORCID:  
0000-0002-1640-2632

**Цибулько О. С.,**

кандидат історичних наук, доцент кафедри  
філософії та соціології, Маріупольський  
державний університет (Маріуполь, Україна),  
e-mail: ostsybulco@ukr.net, ORCID:  
0000-0003-1297-5465

**Osiptsov A. V.,**

Phd in pedagogical sciences, Professor, the Director  
of the Department of physical education, sport and  
human health of Mariupol State University (Mariupol,  
Ukraine), e-mail: a.osiptsov@mdu.in.ua, ORCID:  
0000-0002-1640-2632

**Tsybulko O. S.,**

Phd in History, Associate Professor, Department of  
Philosophy and Sociology, Mariupol State University  
(Mariupol, Ukraine), e-mail: ostsybulco@ukr.net,  
ORCID: 0000-0003-1297-5465

*Проаналізовано одну з центральних проблем філософії прагматизму в усвідомленні сутності свободи – це зв'язок між вибором і дією. Вибір розкриває індивідуальність, розширює діапазон дії, що робить цей вибір більш осмисленим. Однак, для вибору і дії необхідна взаємодія з об'єктивними умовами, визначення яких надає Дьюї в прагматичній концепції реальності, а саме в онтологічному питанні. Провідна риса прагматизму полягає в тому, що він не пропонує універсальних і вічних рішень для всіх дій людини, але це аж ніяк не применює його корисності при взаємодії зі світом, як фізичним, так і метафізичним.*

**Ключові слова:** прагматизм, динамічна концепція свободи, детермінізм, дія, знання, вибір.

*One of the central problems of the philosophy of pragmatism in understanding the essence of freedom is analyzed. This is the connection between choice and action. The choice reveals individuality, extends the range of action, which makes this choice more meaningful. However, for choice and action, interaction with the objective conditions, defined by Dewey in the pragmatic concept of reality, namely in the ontological question, is required. The leading feature of pragmatism is that it does not offer universal and eternal solutions for all human actions, but this does not detract from its usefulness when interacting with the world, both physical and metaphysical.*

**Keywords:** pragmatism, dynamic concept of freedom, determinism, action, knowledge, choice.

**Вступ.** Сучасність характеризується динамічними процесами та інтенсифікацією комунікації в межах соціуму. Разом з тим, відчутний поштовх наукового товариства до створення адаптивної моделі людини, яка допоможе адаптуватися до мінливого та динамічного світу. Сучасні вчені схиляються до постановки проблем людини як суб'єкта суспільного життя, оскільки при такому погляді значно збільшуються можливості людини впливати на оточуючий світ. Це набуває особливої

актуальності в умовах сучасного інформаційного суспільства та інтенсифікації комунікації.

Прагматисти переконані, що віра у можливість людського розуму забезпечує існування людської свободи. Людство, на їх думку, підтримує ідею свободи, розвиваючи та вдосконалюючи розум та інтелект. Але наявність розуму не є причиною для існування свободи. Розум стає інструментом у людських намірах та бажаннях. Існування ідеї свободи обумовлене існуванням процесів змін та інтеракції.

Прагматизм Джона Дьюї уособлює тенденції онтологічного редукціонізму, а відповідно, послідовної відмови від метафізичної парадигми реальності, яка ґрунтується на фундаменталізмі та універсалізмі. Філософ обґрунтовує відсутність субстанційно незмінної природи людини, пропонує динамічну модель розвитку людини та соціуму.

**Мета статті** полягає у аналізі прагматичної природи свободи у роботах Джона Дьюї.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.**

Філософська спадщина Джона Дьюї не випадково постає і нині предметом інтернаціонального інтересу, об'єктом пильної уваги науковців, прихильників та критиків прагматизму. До дослідження соціально-філософських робіт Джона Дьюї звертаються такі провідні вчені як, А. Кестлер [6], Ж. К. Вольф [5], С. Хук [8], М. Вайт [4], Г. Шейн, [9] В. Пішванова [7], праці яких розкривають зміст та особливості сприйняття філософом концепції свободи в межах прагматичного мислення. Дослідники спадщини Д. Дьюї вказують на вагомий внесок вченого у світову скрабницю філософських концепцій. В їх дослідженнях, зокрема, акцентовано увагу на моральному та соціокультурному аспекті вчення видатного американського філософа-новатора.

**Виклад основного матеріалу.** Одним з центральних принципів філософії Джона Дьюї є прагматичне поняття свободи. У своїй праці «Freedom and culture» він висловлює думку про те, що жага до свободи є невід'ємною складовою людської сутності [1, с. 56]. Однак, як і всі інші потреби, ця може бути реалізованою лише через взаємодію з об'єктивними умовами. Зокрема, умови, що формують політичну й економічну свободу, необхідні для того, щоб розкрити потенціал свободи. Постійні і однакові відносини в умовах змін і відображення їх в «законах» – не є перешкодою для свободи, а є необхідним фактором для ефективного розвитку. Соціальні умови взаємодіють з уподобаннями індивіда, тобто його індивідуальністю, що сприяє реалізації свободи тільки тоді, коли розвивається інтелект.

У такої прагматичної концепції свободи є дві основні характеристики. З одного боку, свобода завжди залежить від знань. У книзі «Human nature and conduct» Дьюї пояснює, що шлях до свободи може бути знайдений в знанні фактів, які дозволяють нам використовувати їх залежно від бажань та певної мети [2, с. 114]. Лікар або інженер вільні в своїх думках, але їх дії певною мірою скориговані тим, що вони знають, тією професією,

якою володіють. А по-друге, свобода динамічна. Свобода для індивіда означає зростання, готовність до змін, коли потрібна модифікація. Але дія знання і динамізм засновані на прагматичній концепції реальності.

Дьюї, в есе «Reconstruction in Philosophy», обґрунтовує прагматичне уявлення про реальність [3, с. 108]. Стверджує, що прагматизм повинен розвивати теорію реальності. Але головна риса прагматичного уявлення про реальність полягає у тому, що жодна теорія реальності, взагалі, неможлива, але необхідна. Він доводить, що реальність – це денотативний термін, слово, на позначення всіх процесів, що відбуваються у світі. Прагматизм перегукується з наукою, оскільки предметом науки є опис і дослідження всіх явищ. Філософське тлумачення Реальності є головним джерелом ізоляції філософії від здорового глузду і науки.

Знання і розуміння зосереджені в екзистенціальній матриці суспільства, як і дослідження реальних речей. в повсякденному житті або науці. Динамізм заснований на уявленні про світ, як такий, що постійно змінюється, перебуває у русі. Прагматизм не має абсолютів, ніщо не є фіксованим і остаточним. Динамічна природа свободи означає, що вона є тимчасовою і контекстуальною, що її слід розглядати як таку, що відноситься до конкретної ситуації.

Питання реальності і його значення з точки зору концепції свободи є важливим моментом для аналізу. Дьюї не розглядає основні компоненти концепту свободи відповідно до розуміння раціоналістичною і емпіричною філософією, а отже не наслідує попередньої традиції.

Свобода не надається, а досягається шляхом спостереження або критичного вивчення цих явищ, оскільки знання сприяє досягненню людської сутності свободи. Однак, у складі знання і динамічно наявні й інші компоненти, пов'язані з реалізацією свободи.

Наведена теза складається з двох загальних припущень, що здатність діяти і здатність вибирати є вирішальними для реалізації свободи. Дьюї тактовно зазначає, що на початку історії поняття вибору стало пов'язаним з ідеями відповідальності і провини. Але, почуття провини та відповідальність використовувались для підтримки певних соціальних ситуацій, що не впливали на наслідки вибору. У праці «Freedom and culture» Дьюї розглядає питання ідентифікації вибору з бажаними соціальними цілями і пояснює результати [1, с. 59].

Теоретична дефініція для обґрунтування вибору як осердя свободи використовувалася і в інших сферах, що і визначило тлумачення поняття свободи. Філософія вибору як свободи розвивалася як апологія юридичному інтересу: кара за злочин. Результатом стала доктрина – свобода волі. Подібне тлумачення вибору є таким, що й досі, на думку багатьох, що вибір і довільна свобода волі – це тотожні поняття.

Дьюї стверджує, що такий традиційний аргумент є лише абстрактною грою в слова і тому не має

реальної цінності, з точки зору вирішення людських проблем, а саме досягнення свободи. Значення аргумента полягає в його кінцевому результаті. Наслідки того, що свобода волі або детермінізм посідають вагомим місце в питаннях людської поведінки, спонукають людину до парадоксу. З одного боку, її долю контролює якась невідома сила, що робить її слабкою, а з іншого боку, якщо вона візьме на себе відповідальність за свої дії, вона може стати «вільною», але лише настільки, наскільки їй це дозволить суспільство. На відміну від попередників, Дьюї переносить акцент досліджень на наслідки діяльності людини [8, с. 79].

Вчення про свободу волі – відчайдушна спроба уникнути наслідків вчення про незмінне Буття. Преференційні види діяльності характеризують кожну людину як індивідуальну й унікальну. Вони стають правильним вибором під керівництвом розуміння. Знання є певним інструментом, за допомогою якого побажання може бути розумним чи навмисним фактором у побудові майбутнього з використанням виважених і спланованих дій. Здатність до подібних дій – означає бути вільним.

Критики прагматизму звинувачують Дьюї в тому, що він заперечує свободу волі, а, відповідно, зв'язок з детерміністською філософією. Однак, навпаки, замість того, щоб відкидати вільну волю, він спростовує лише ефективність вільної волі, щоб надати вагомим причинні пояснення людської поведінки. Він не заперечує можливість існування вільної волі; а просто спростовує її корисність у встановленні наслідків. Дискусія про вільну волю типова для аналізу ситуацій, викликаних відокремленням моралі від людської природи. Небезпечно значення класичного аргументу про вільну волю полягає в тому, що він посилює цей поділ, відокремлення моральної діяльності від природи та суспільного життя [7, с. 51].

Дьюї зазначає, що «детермінізм» повинен розглядатися лише в певному контексті, замість того, щоб приписувати йому невидимі сили, вищі рівні буття чи трансцендентні закони Всесвіту. Він стверджує, що доля людини контролюється соціальними умовами. За своєю суттю, детермінізм Дьюї – це просто усвідомлення влади і привілеїв соціального авторитету.

Дьюї використовує термін «преференційний відбір» у поєднанні з вибором; це означає, що багатогранний досвід людей надає їм можливості, за допомогою яких можна здійснити вибір [9, с. 138]. Це є вагомим аспектом, що вказує на людську здатність до можливості впливати на певні екзистенційні. Адже, ми не використовуємо сьогодні для контролю майбутнього, а користуємось припущеннями щодо майбутнього, щоб удосконалити і розширити свою діяльність.

На думку Дьюї для того, щоб зрозуміти вчинок людини, необхідно знати щось про її життя. Людина є чутливою до різноманітних емоційних станів. Відповідно вона здатна по-різному реагувати на різні життєві можливості.

Таким чином, для того, щоб бути ефективним та успішним, індивід має використовувати власний

життєвий досвід. Оскільки, відносний успіх людини, залежить від достовірності доступної їй інформації.

Дьюї критикував ідею Руссо про панівну роль свободи, яку видатний просвітник ідеалізує до того, як закони і звичаї почали її обмежувати. Тому можна припустити, що у випадку скасування чинних законів свобода буде гарантована.

Однак, свобода досягається не просто скасуванням чинних законів, але й поступовим наповненням існуючих законів і соціальних інститутів визнанням норм, що регулюють «конституцію речей» [4, с. 105]. «Конституція речей» у даному випадку стосується соціального взаємозв'язку окремих частин і загального досвіду суспільства. Необхідно захищати та поважати основні людські потреби, бо від цього залежить ефективність та дія закону. Актуальність закону втрачається, коли він стає абстрактним. Але, слід зважити, що спочатку це було практичним засобом соціального контролю та захисту.

Дьюї стверджує, що свобода безпосередньо пов'язана зі звичаями та традиціями, а закони виходять за ці межі. Тому, якщо репресії є звичною практикою, вони тривалий час залишатимуться частиною сучасної соціальної системи. Приклад цього є розвиток сучасних націй. Етноси в яких значну роль відіграє соціальна традиція, релігійний чинник чи політичні обмеження, створюють несприятливі умови для розвитку свободи. Так, історичне підґрунтя, на яке спирається сучасна Росія, бере свій початок від візантійського самодержавства, далі через репресивні царські часи, а завершується «диктатурою пролетаріату».

У своїй праці «Freedom and culture» Дьюї обґрунтував свою позицію про здатність діяти [1, с. 105]. Подібно до вибору, здатність діяти перебуває в соціальній та екзистенціальній матриці законів і звичаїв.

Поняття про те, що люди в рівній мірі можуть діяти, якщо тільки однакові правові механізми застосовуються в рівній мірі до всіх – незалежно від відмінностей в освіті, в управлінні капіталом і контролі над соціальним середовищем, яка забезпечується інститутом власності – чистий абсурд, як показали факти. Оскільки фактичні, тобто ефективні, права і вимоги є продуктами взаємодії і не зустрічаються в початковій і ізольованій конституції людської природи, будь то моральної або психологічної, простого усунення перешкод недостатньо.

Припущення стосовно того, що люди матимуть однакові можливості для самореалізації, якщо чинні правові механізми застосовуватимуться однаково для всіх, незалежно від рівня освіти, добробуту, соціального статусу є абсурдним. Оскільки, ефективні, права і обов'язки є продуктами взаємодії і не зустрічаються в початковій та ізольованій конституції людської природи, моральної або психологічної, тому лише усунення перешкод є недостатнім [5, с. 107].

Подібна свобода дій призводить до катастрофічних наслідків. З цього випливає, що досягнення

свободи, як здатність людини діяти у відповідно до свого вибору, залежить від позитивних, а тому конструктивних змін у соціальних механізмах.

Для ефективної реалізації можливостей свободи необхідно поєднувати як вибір так і конкретні дії. Безумовно, подібна комбінація цих двох чинників залежить від конструктивних соціальних змін, тому необхідно зробити акцент на індивідуальному виборі та дії. Тобто, це вимагає індивідуального підходу до сутності свободи задля досягнення соціальних свобод.

Центральна проблема в усвідомленні сутності свободи – це зв'язок між вибором і дією. Вибір розкриває індивідуальність, розширює діапазон дії, що робить цей вибір більш осмисленим.

Однак, для вибору і дії необхідна взаємодія з об'єктивними умовами, визначення яких надає Дьюї в прагматичній концепції реальності, а саме в онтологічному питанні. Це класичне заняття філософів, розширення питання про розуміння зв'язків між всесвітом і місцем людини у ньому.

Ця проблема впродовж багатьох років, не висвітлювалась належним чином, але з розвитком науки, особливо біологічної, вона знову набула актуальності. Особливого поштовху цьому напрямку надав Дарвін, коли повернув людину до природи як складову її континууму. Людина втратила свою панівну і незалежну роль, коли вона більше не змогла претендувати на особливий статус, окремий від природного. Основне питання полягає в тому, чи є природні закони, що зараз застосовуються до людини, результатом невідомого походження людини, що не знаходиться під її контролем, чи такі закони залежать від незвіданого всесвіту, де розум людини встановлює власний лад?

Перша частина питання ґрунтується на твердженні Дарвіна про те, що людина є невід'ємною частиною природи. Дьюї відкинув би ідею про те, що природний закон визначається силами, які ми не можемо контролювати. Схвалення подібної теорії означає прийняття концепції, яка ставить людину в парадокс. Тоді людина змушена грати подвійну роль, оскільки сила контролю – це «дух» зовні. Ієрархічний підйом природи до розуму та до ідеальних форм було порушено переконанням, що предмет природознавства є виключно фізичним і механічним, відповідно, виникає дуалістична опозиція матерії та духу, природи та кінцевих цілей і благ. Оскільки, людина була, з одного боку, частиною природи, а з іншого – членом царства духу, всі проблеми фокусувалися на її подвійній сутності. У своїй праці «Human nature and conduct» Дьюї пояснює необхідність перетнути фіксовані й обмежувальні поняття природи [2, с. 278].

Він зазначає, що умови та процеси природи породжують невпевненість через різні ризики, тому природа забезпечує саму себе і створює механізми та засоби уникнення небезпек. Природа є певною сумішшю з нестійкого та стабільного. Якщо існування було б або обов'язковою умовою, або випадковістю, то в житті не було б ні комедії, ні трагедії, ні бажання жити. Значення моральності і політики, мистецтва, як технічного,



так і витонченого, релігії, а також самої науки є надзвичайно важливим. Оскільки, ці складові, мають свої засоби для об'єднання в Природі сталого і невіршеного, стабільного і небезпечного. Окрім цього поєднання, не існує таких речей, як цілі, як завершеності або як такі цілі, які ми називаємо цілями. Існує лише єдина інтегрована концепція всесвіту, яка не допускає змін, існує зумовлений хід подій. Немає таких явищ, як процес виконання, відповідно немає ризику провалу, і немає поразки, відсутнє сподівання про можливу перемогу.

Така думка бере свій початок в спробі пояснити людей та їх дії з точки зору науки, оскільки головний аргумент полягає в тому, що, якщо ми можемо пояснити природні явища, за допомогою фізичних законів, то, зможемо, зрозуміти сутність людини. Подібне прагнення було ініційовано низкою відкриттів у науці. Але на відміну від більш ранніх тверджень стосовно місця людини у всесвіті, нова космологія не враховує соціального спрямування. Етичні поняття, зокрема природа свободи, були нейтралізовані неправильним застосуванням або неправильним розумінням природних законів. Артур Кестлер стверджує, що нову космологію він може описати як перехід від керівництва згори до керівництва знизу [6, с. 98]. Він стверджує, що у донаукові часи природні процеси та дії людини пояснювалися згори, за посередництва антропоморфних божеств. Божества були висхідною проекцією людського образу, екстраполяцією людства у висхідному масштабі, але вражаючий успіх нових методів природознавства сприяв кардинальним змінам, оскільки молекули й атоми були екстраполяцією в низхідному масштабі.

В своїх трудах Кестлер зазначає, що етичний нейтралітет науки у поєднанні з її перевіреною методологією забезпечує найефективніші засоби для створення природної системи соціального та етичного керівництва [6, с. 98]. Кестлер, як і Дьюї, сподівався, що розрив між розумом і вірою зникне за допомогою природних законів, та повернеться до свого первісного значення як керівництво до розуміння і керівництво до поведінки.

Як і Кестлер, Дьюї вбачає у сучасній науковій парадигмі породження наукових методів. Вони поділяють думку про те, що наукові факти забезпечать людство засобами, за допомогою яких суспільство може досягти свободи. Взаємодія з об'єктивними умовами не може бути досягнутою ні у всесвіті, що підконтрольний людині, ні у всесвіті, де «керівництво знизу» виключає можливість природної телеології. Тобто, «об'єктивні умови», визначені науковими спостереженнями, можуть визначати істинність або хибність соціальних цінностей.

Ще до Кестлера, Дьюї підвів підсумок своєї позиції щодо значення наукової методології як інструменту розвитку людського розуміння. Він не претендує на те, що моральна теорія заснована на фактах про людську сутність та вивченні конкретних зв'язків між цими фактами з фізичними науками.

Це не зробило б моральне життя настільки ж простою справою, як прогулянка по добре освітленому бульвару. Будь-які дії – це вторгнення в майбутнє. Конфлікт і невизначеність є остаточними рисами. Але, мораль заснована на турботі про факти і отриманні від них необхідних вказівок.

Це поклало край спробі жити в двох різних світах. Це зруйнувало б чітке розмежування між людським і фізичним, а також між моральним, індустріальним і політичним. Мораль заснована на вивченні сутності людини, а не на знехтуванні нею. Це виявило б, що факти про людину збігаються з фактами про природу і, таким чином, з'єднали б етику з фізикою та біологією.

Неможливість жити як в ідеальному, так і в реальному світі є найбільшою перешкодою на шляху досягнення свободи. Поділ розуму та віри робить вибір і дію абстракціями, ідеями, не пов'язаними з фактами людської сутності.

**Висновки.** Отже, можна зробити висновок, що прагматизм надає оптимістичний погляд, урівноважений визнанням характеру нинішніх знань і досвіду. Провідна риса прагматизму полягає в тому, що він не пропонує універсальних і вічних рішень для всіх дій людини, але це аж ніяк не применшує його корисності при взаємодії зі світом, як фізичним, так і метафізичним. Прагматизм є довгоочікуваним відлученням від дитячого прагнення до визначеності та завершеності. Відмова від подвійності реального і ідеального є кроком, який йде далеко до відкриття значних можливостей задля реалізації людського потенціалу. Тобто, результатом збереження прагматичного погляду є віра, яка має в своєму розпорядженні максимальну кількість того, що притаманно людині. Поступово, оскільки людина дізнається про ці відносини за допомогою досліджень і спрямовує їх до своїх власних бажань всередині досвіду, вона самореалізується в своєму світі. Вільям Джеймс зауважував, що життя не має великого значення, якщо людина обмежена тим, що вона не може знати. Підпорядкування способу життя, що ініціюється силами, які не стосуються досвіду, є елементарним різновидом рабства.

#### Список використаних джерел

1. Dewey, John, 1989. 'Freedom and culture', Prometheus Books, 134 p.
2. Dewey, John, 2005. 'Human nature and conduct', Kessenger Publishing, 352 p.
3. Dewey, John, 2008. 'Reconstruction in Philosophy', Forgotten Books, 240 p.
4. White, M., 1973. 'Pragmatism and American mind', NY.: Octagon Books, 220 p.
5. Вольф, ЖК., 1996. 'Прагматизм с методом или без такового? Рорти versus Дьюи', *Логос*, №8, с.92–116.
6. Кестлер, А., 1993. 'Дух в машине', *Вопросы философии*, №10, с.93–122.
7. Пішванова, ВО., 2002. 'Соціокультурна ситуація та її адаптивна роль у соціально-філософській спадщині Дж. Дьюї', *Мультиверсум. Філософський альманах: Збірник наукових праць*, К.: Укр. центр дух. культури, Вип.28, с.45–56.
8. Хук, С., 2003. 'Моральная теория Джона Дьюи', *Прагматический натурализм в американской философии*, Пер. с англ. В. Кувакин, А. Митрофанова, М.: РГО, с.70–83.
9. Шейн, ГТ., 1986. 'Джон Дьюи', *Перспективы*, №4, с.133–140.

## References

1. Dewey, John, 1989. 'Freedom and culture', Prometheus Books, 134 p.
2. Dewey, John, 2005. 'Human nature and conduct', Kessinger Publishing, 352 p.
3. Dewey, John, 2008. 'Reconstruction in Philosophy', Forgotten Books, 240 p.
4. White, M., 1973. 'Pragmatism and American mind', NY.: Octagon Books, 220 p.
5. Vol'f, ZhK., 1996. 'Pragmatizm s metodom ili bez takovogo? Rorti versus D'jui (Pragmatism with or without a method? Rorty versus Dewey)', *Logos*, №8, s.92–116.
6. Kjostler, A., 1993. 'Duh v mashine (Spirit in the car)', *Voprosy filosofii*, №10, s.93–122.
7. Pishvanova, VO., 2002. 'Sociokul'turna sytuacija ta i'i' adaptivna rol' u social'no-filosofs'kij spadshhyni Dzh. D'jui' (Socio-cultural situation and its adaptive role in the socio-philosophical heritage of J. Dewey)', *Mul'tyversum. Filososfs'kyj al'manah: Zbirnyk naukovyh prac'*, K.: Ukr. centr duh. kul'tury, Vyp.28, s.45–56.
8. Huk, S., 2003. 'Moral'naja teorija Dzhona D'jui (John Dewey Moral Theory)', *Pragmaticheskij naturalizm v amerikanskoj filosofii*, Per. s angl. V. Kuvakin, A. Mitrofanova, M.: RGO, s.70–83.
9. Shejn, GG., 1986. 'Dzhon D'jui (John Dewey)', *Perspektivy*, №4, s.133–140.

\* \* \*